

ÎNCEPUTURILE PRESEI UMORISTICE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA

de ȘTEFAN PETRARU

-- *Contribuții brașovene*

— *Un fondator; Moș Barbă Albă alias Iosif Pușcariu*

În sprijinul luptei pentru independența de stat a României și pentru unitatea statală a poporului român.

— *Un calendar — almanah de satiră și umor din Transilvania (Brașov, 1876).*

Pe la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului trecut, presa românească cunoaște un proces de diversificare, de specializare sub aspectul profilului tematic și al categoriilor distincte de cititori cărora li se adresează. În anii 1859-1860, apar astfel și primele publicații periodice românești cu profil umoristic. Afirmând atributele unei curajoase combativități, cele mai reprezentative publicații umoristice devin încă de la apariția lor adevărate tribune de luptă politică pentru idealurile de eliberare națională și progres social, pentru înaltele năzuinți de libertate și unitate statală.

În 1859 apar la București primele reviste umoristice *Ținșarul* lui C. A. Rosetti și N. T. Orășanu, *Spiriduș* și *Nichipercea* de N. T. Orășanu. În anul următor, 1860, apar, tot la București, revistele de umor și satiră *Păcală*, scoasă de Pantazi Ghica și *Pepelea* a lui I. C. Fundescu. În legătură cu aceste publicații, românii transilvăneni scot primele reviste umoristice la Budapesta: *Tutti Frutti* (1861), și *Umoristul* (1863). Iosif Vulcan este unul dintre fondatori iar mai apoi, redactorul revistei *Umoristul*¹.

Preocuparea pentru cultivarea umorului și a satirei prin modalități publicistice adecvate este prezentă însă cu mult înainte, odată cu primele încercări ale presei românești din Transilvania, adică cu apariția primelor periodice la Brașov. În numerele 1 și 2 din *Foaie literară* (1838) Barițiu, consemnând opiniile unor cititori, inserează și propunerea unui intelectual privind cultivarea umorului care „este un reformator folositor”. Se adresează redactorului G. Barițiu îndemnul: „Cearcă-ți condeiu la îmbogății literatura românească cu lucruri înveselitoare”².

Această preocupare, prefigurând programul publicației brașovene și reprezentând de fapt opiniile redactorului său G. Barițiu, se va afla în perma-

¹ *Istoria literaturii române*, volumul al III-lea, capitolul *Presa umoristică și satirică*, București, editura Academiei, 1973, p. 547—550.

² V. Netea, G. Barițiu, București, Editura Științifică, 1966, p. 92—93.

nență în publicațiile de la Brașov, în mod deosebit în coloanele revistei *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. De-a lungul anilor, literatura umoristică, articolele de satiră și umor sînt mereu prezente în paginile acestei publicații³.

Primele încercări de înființare a unei reviste umoristice în limba română au loc în Transilvania la Sibiu și se datoresc unui brașovean, lui Iosif Pușcariu, originar dintr-o așezare brăneană, Sohodol. Despre revista umoristică pe care o scoate la Sibiu, Iosif Pușcariu ne dă informații ample în amintirile sale: „În anul 1860 am început a redacta o foaie umoristică a juriștilor, anume *Calicul*, care ieșea în toată simbăta pe o coală sau o coală și jumătate scrisă. În această foaie, combătem viiul și relele năravuri ce se încuibase între juriști, persiflind de multe ori chiar și întâmplări din viața socială a familiilor românești. Excelente erau caricaturile ce ni le făcea colegul A. B., un bun desenator. Între colaboratori erau cinci inși care erau îndatorați a contribui în fiecare săptămînă cu ceva nou și cu haz la foaie”⁴.

Revista combătea cu temuta armă a umorului unele aspecte negative privind comportarea studenților și a juriștilor în societate, la cofetăria Klaus și la diferite petreceri populare.

Despre popularitatea pe care și-o cîștigase această revistă, Iosif Pușcariu scria în continuare în amintirile sale publicate peste aproape o jumătate de veac de la apariția ei: „Destul că prin foaia *Calicul* ne-a succed de am putut îndrepta multe relele apucături și a-i aduce la cunoștiță cum are să se poarte. *Calicul* devenise cu vreme temut și proverbial: „Te dau pe mîna *Calicului*”, aminteau tineri și bătrîni. Simbătă seara, la șase ceasuri, cînd ieșea *Calicul*, toți membrii din Casina românească se înființau, se adunau, ca să citească noutățile *Calicului* și să se delecteze de caricaturi”⁵.

Iosif Pușcariu ne relatează un fapt elocvent pentru faima pe care și-o cîștigase la Sibiu prima revistă românească de umor din Transilvania. Într-un număr al revistei a apărut caricatura lui Andrei Șaguna. Acesta, prin oame-nii săi care-l informau despre evenimentele din viața socială a orașului, a a sustras numărul respectiv al revistei de la Casina Română. Șaguna a rîs privind-și caricatura, dar n-a mai restituit revista⁶.

În societatea sibiană, revista umoristică a lui Iosif Pușcariu s-a bucurat de ecouri destul de puternice. Drept dovadă stă și faptul că la 1881 apare la Sibiu revista umoristică intitulată tot *Calicul*, fondată de I. Popa, și tipărită într-un tiraj care asigura o largă răspîndire.

³ Dr. Vasici, *Descoperirea inimei* (Satirizarea unui îndrăgostit pedant), în *Foaie ...*, II 1838 nr. 14, p. 110—111; Dr. Vasici, *Uspălarea din credință deșartă* (O poveste a unui poet posac, povestire umoristică în care sînt combătute superstițiile), în *Foaie ...*, IV 1841, nr. 36, p. 285—286; N. Istrate, *Anecdotă. Poveste implinită*. (Se denunță dominația banului, în *Foaie ...*, V, 1842, nr. 8 p. 61—63; D. Ralet, *Impricinatul și avocatul* (epigramă), în *Foaie ...*, VI, 1843, nr. 17 p. 136; V. Babeș, *Epigrame* (Flecarului, Plagiatorului), în *Foaie ...*, VI, 1843, nr. 24, p. 192; C. Bălășescu, *Fatalitatea* (din volumul de poezii satirice), în *Foaie ...*, XV, nr. 27, 28 1851, p. 209—210, 221—223; Gr. Alexandrescu, *Epigrame*, în *Foaie ...*, XIV 1851, nr. 47, 48, p. 368, 376; Ungureanu, *Anecdotă*, în *Foaie ...*, XVIII 1955, nr. 26, p. 1 41—142

⁴ Iosif Pușcariu: *Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă*, Brașov, 1909, tipografia A. Mureșianu, p. 68—69.

⁵ Iosif Pușcariu, *op. cit.*, p. 70.

⁶ Iosif Pușcariu, *op. cit.*, p. 70—71.

Revista se bucură de o apariție îndelungată, cu unele întreruperi, până în 1933 (ultimul număr la 25 aprilie)⁷.

Almanahul revistei Calicul, pe 1897 este tipărit la Brașov⁸.

Revista *Calicul*, scoasă de Iosif Pușcariu la Sibiu în 1860, neconsemnată până acum în lucrările de specialitate cu caracter bibliografic, marchează primele încercări și primele începuturi ale presei umoristice românești din Transilvania. Consemnarea ei în bibliografia perodicelor românești nu ar reprezenta o excepție pentru că întâlnim și alte publicații periodice netipărite înscrise în asemenea lucrări⁹. Revista lui Iosif Pușcariu întrunește toate condițiile unei publicații de un asemenea profil: articole de umor și satiră, ilustrații (caricaturi), un colectiv de colaboratori și un public cilitor, iar ca obiectiv programatic, combaterea unor manifestări reprobabile din societatea sibiană a vremii.

Experiența câștigată la Sibiu a fost valorificată pe un plan superior de către Iosif Pușcariu la editarea unei reviste umoristice la Brașov cu puternice ecouri în epocă: *Cocoșul roșu*. Dar mai înainte de a reconstitui acest capitol din istoria presei românești din Transilvania, se impune să răspundem la întrebarea: Cine este Iosif Pușcariu?

S-a născut la Sohodol Bran în 1835, fiind unul dintre cei zece copii ai preotului Ioan Pușcariu. După absolvirea liceului german din Brașov, urmează cursurile facultății de drept din Sibiu. A funcționat o vreme ca judecător la Zărnești, iar după căsătorie se stabilește la Brașov unde-și exercită profesiunea de avocat. Face parte din conducerea Institutului de credit și economii Albina, este membru în toate societățile culturale ale timpului, în numeroase comitete organizate în sprijinul școlilor. Iosif Pușcariu înființează la Brazi (Prahova) prima fabrică de teracotă de pe teritoriul țării, care folosea materie primă de la Cristian Brașov, iar la Moeciu o fabrică de cherestea și una de chibrituri pentru care aduce lucrători specializați din Italia¹⁰.

Spre sfârșitul veacului trecut și la începutul veacului nostru era un personaj bine cunoscut la Brașov și împrejurimi. Purta o barbă albă de unde i s-a tras și porecla de Moș Barbă Albă. Luându-și în serios porecla el își intitulă cartea apărută în 1909 la Brașov, *Povestiri de-ale Moș Barbă-Albă*. Această carte, care-i înscrie numele în galeria povestitorilor ardeleni de talent, cuprinde valoroase informații despre societatea vremii, despre modalitățile de practicare a turismului în ultimul sfert al veacului trecut, precum și un prețios material etnografic despre zona Branului¹¹.

⁷ Elena Dunăreanu, *Presa românească sibiană (1851–1968)*, Colecția bibliotecii Astra Sibiu, 1969, p. 1–3.

⁸ *Calendarul Calicului pe anul 1897 sau Calendar humoristic și satiric cu ilustrațiuni alcătuit după gradurile climatice ale pungi românilor din toată lumea*, Brașov, 1896, Editura și tipografia Alexi.

⁹ *Aurora*, Iași, 1898–99 (nr. 9), 1 pe săptămână (30 X 21). Redactată de Mihail Sadoveanu, elev în clasa a VI-a la Liceul național din Iași. Șapirografiat. Au apărut 10 numere (*Publicațiile periodice românești tom II, 1907–1918 și supliment 1790–1906*, București Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 771).

¹⁰ Dr. C. Moga, *Cinstirea trecutului. Avocatul dr. Iosif Pușcariu (1835–1923)*, în *Gazeta juridică a Transilvaniei*, Brașov, anul I, nr. 16, 15 august 1943, p. 353–356.

¹¹ Olivia Moraru, *Date etnografice puțin cunoscute privind satele brănești într-o publicație din anul 1908*, în *Camidava*, VI, Brașov, 1973, p. 217–225.

Iosif Pușcariu a fost un pasionat turist și un mare animator la dezvoltării mișcării turistice. El a făcut parte din comitetul director al Societății alpine a Transilvaniei, constituită la 10 mai 1873 la Brașov, prima de acest fel în Transilvania¹².

La vârsta de 70 de ani, Iosif Pușcariu urca pe vârful Omul din Bucegi pentru cea de-a 50-a oară¹³.

În activitatea de avocat, de publicist, și în întreaga activitate obștească pe numeroase planuri, Iosif Pușcariu a înfruntat și criticat vehement autoritățile regimului dualist, apărând cauza dreaptă a celor asupriți.

În articolul-necrolog, publicat în „Gazeta Transilvaniei” se consemna: „Descendent al uneia din cele mai vechi familii ardeleni, avocatul Iosif Pușcariu, intrând în viața publică și stabilindu-se la Brașov, a luat parte activă, în primele rinduri, la toate manifestările vieții publice românești. Ca avocat cu o reputație bine stabilită, ca membru fondator și onorar al societăților noastre culturale, ca reprezentant distins în forurile noastre bisericesti și școlare, ca membru în direcțiunea Albinei și a altor instituții similare românești, Iosif Pușcariu a devenit una din cele mai populare personalități ale acestui ținut, fiind stimat și apreciat deopotrivă de români și de concetățenii noștri de alte limbi. Până la adânci bătrînețe, a urmărit cu un deosebit interes desfășurarea vieții noastre publice, stînd în ajutor cu sfaturi și cu fapte. Povara anilor grei l-a făcut să se retragă în ultimul timp din viața publică și rar de tot mai înțînă impunătoare figură a patriarhului Iosif Pușcariu pe străzile orașului, sau în preajma casei sale de pe Cetățuie”¹⁴.

La rîndul său, ziarul german Kronstädter Zeitung, scria printre altele, în articolul necrolog dedicat lui Iosif Pușcariu: „Pînă nu de mult încă, se putea vedea pe străzile orașului Brașov figura de patriarh stimat de toată lumea, a decedatului avocat Iosif Pușcariu. Decedatul s-a bucurat ca avocat de o deosebită autoritate; el a stat în linia primă a muncitorilor și promotorilor intereselor național-politice și culturale ale poporului său. Cunoșcții vor păstra o onoratoare amintire memoriei moșneagului bogat în merite”¹⁵.

Iosif Pușcariu a făcut parte dintr-o adevărată dinastie de cărturari. Înaintașii săi au fost copişti de manuscrise și culegători de folclor la Sâhodol. Fratele său, Ioan, este stegar la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății din Blaj de la 3-15 mai 1848. Un alt frate al său, Harion Pușcariu, arhimandrit la Mitropolia din Sibiu (după primul său nume Bucur) a fost coleg de studii cu M. Eminescu la Viena. Fiul lui Iosif Pușcariu, Sextil Pușcariu, se va afirma ca savant de renume mondial¹⁶.

* *

*

Multe dintre trăsăturile portretului biografic a lui Iosif Pușcariu, sintetic schițat, sînt demonstrate plenar și prin activitatea sa publicistică de la Brașov,

¹² *Erster Jahr esbericht des Siebenburgischen Alpenvereins in Kronstadt*, Brașov, 1876' tipografia J. Gött, p. 5—8.

¹³ Dr. C. Moga, *op. cit.*, p. 355.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, 86 LXXXVI, 25 decembrie 1923, p. 2.

¹⁵ *Kronstadter Zeitung*, Brașov, nr. 294, 28 decembrie 1923, p. 3.

¹⁶ Dr. Emil Micu, Ștefan Petraru, *Cronica de familie. Familia Pușcariu: cărturari din tată în fiu*, în *Magazin Istoric* anul X, nr. 10 (115), octombrie 1976, p. 39—42.

de fondator, redactor, și proprietar al revistei *Cocoșul roșu*, primul organ politic de umor și satiră al românilor transilvăneni. Despre revista *Cocoșul roșu* s-a scris sporadic, deseori fiind confuz prezentată chiar și sub aspectul timpului de apariție. Durata relativ scurtă de existență a ei, deși cu puternice ecouri în epocă, suspendarea în două rînduri, a doua oră definitiv și interzicerea ei, faptul că nu ni s-a păstrat nici măcar o singură colecție a numerelor apărute, au condus la o asemenea situație. Dar din mărturiile documentare de care dispunem acum de desprinde concluzia certă că revista lui Iosif Pușcariu a înscris la vremea ei o importantă contribuție la lupta pentru eliberarea socială și națională a românilor transilvăneni, pentru egalitatea între naționalitățile Transilvaniei și pentru independența de stat a României.

Înainte de *Cocoșul Roșu*, presa umoristică tipărită în Transilvania în limba română, nu cunoaște decît *Gura satului* de la Arad (unde-și mută redacția de la Budapesta în martie 1871 și unde apare pînă la 30 septembrie 1879) fără a se ridica la ținuta de „organ politic” și publicînd mai mult articole despre întîmplări de umor de interes local¹⁷.

Cocoșul roșu. Foaia umoristică populară cu ilustrațiuni apare în „numărul de probă”, la 24 decembrie 1874, anunțîndu-și o periodicitate săptămînală. Ziua de apariție — duminica.

În articolul publicat în prima pagină, redactorul Iosif Pușcariu își informează cititorii despre greutățile pe care le-a avut de întîmpinat pentru obținerea concesiunii, a aprobării privind apariția noii publicații despre care spune că „e așteptată de zece mii de prenumerați cu... pungile deschise, ca să poată vedea cum slau doi bani în trei pungi”. Iată-mă — se scrie în articolul amintit — eu sînt cocoșul cel roșu, roșu nu la obraz ca cei rușinați, dar roșu la creastă și la nas ca să pot mirosi din depărtare toate faptele nerușinate ale dobitoacelor și fiarelor cu două picioare, dar fără pene proprii, ci numai înțotoțonate cu pene străine¹⁸. Proprietar și redactor responsabil este Iosif Pușcariu. Tipografia Römer și Kamner. Sporadic, la începutul anului 1878 apare în două numere pe lună, de cite 4 pagini. Numărul 1 al revistei din care am citat se află în fondul Bibliotecii Szécsenyi din Budapesta, de pe care deținem o fotocopy.

Două numere din anul 1876 se află în fondul Bibliotecii județene de la Brașov, provenite din donația Emil Bobancu, de la 7 august 1935, după cum se consemnează pe primele pagini¹⁹.

Într-un articol publicat în octombrie 1876 și avînd ca temă invitația adresată cititorilor pentru reînnoirea abonamentelor la revistă, Iosif Pușcariu deplînge timpurile grele: „Dar cu toate afurisitele de scadențe, citeo-odată tot ne pare bine, că trece timpul, mai cu seamă cînd sînt vremuri grele. Astăzi tocmai avem asemenea vremuri în politica mare, ca și în politica mică, în

¹⁷ Livia Grămadă, *Presa satirică românească din Transilvania, 1860—1918. Antologie, studiu introductiv, note, glosar și anexe*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 16—118 și 207—230.

¹⁸ *Cocoșul roșu*, anul I, numărul de probă, 1874, Brașov, decembrie 24, patru pagini. (originalul la Biblioteca Szecseny din Budapesta).

¹⁹ *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste). Descriere bibliografică*, N. Hodoș, Al. — Sadi Ionescu, cu o introducere de Ioan Bianu, tom. I., București, Editura Academiei, 1913, p. 134—135.

politica generală ca și în politica națională, în negoț, ca și în comerț, cu un cuvânt în toate treburile și trebușoarele”²¹.

Într-un comentariu politic Iosif Pușcariu prevede izbucnirea iminentă a războiului ruso-turc încă din 1876: „Pînă mai ieri, alaltăieri, pretindea Muscalul garanții, că Turcul va pune în lucrare reformele proiectate pentru țările creștine de lină Baradag și Pind, astăzi cere Englezul garanții, că Muscalul nu va face invasiuni în Bulgaria, mâine va veni Turcul și va cere garanții garantatoare de garanție garantată... Miroase a pace cînd Muscalul își aprovizionează cetățile de lîngă Marea Neagră și provoacă pe locuitori, că aceea care au ce mînca să rămînă în celăși, iar calicii să-și ia potecuța ca să n-ajungă la poziția aceea, ca să mănince aprovizionarea armatei?”

Miroase, a pace, cînd Anglia pune la revizie toate remorcherile, caicile și navele de război, și recrutează și exercitează pe marinari ca să umble pe apă ca pe uscat? Miroase a pace, cînd țărmurile Dunării se prevăd și de-o parte și de alta cu fortărețe, întărituri, baterii și oștire, de geme pămîntul? Cine a adus-o în nevralgia așa de departe, poate crede ce-i place, noi însă credem aceea ce vedem”²².

Iosif Pușcariu vestește conflictul inevitabil și într-o poezie publicată în același număr al revistei:

Cei ce sint la poterință
 Au făcut o conferință;
 Se consultă cu zăbavă
 Cum să facă o ispravă.
 Să compună un instrument.
 Un tipic regulament
 Pentru ca să fie pace
 În turceștile conace.
 Toată lumea însă știe
 Cunoscuta istorie:
 Moașe multe unde-au fost
 A ieșit un lucru prost.
 Ba în fine drept ispravă
 S-or lua și la gilceavă,
 Și din lunga lor tocmeală
 Va ieși o păruială”²³.

Vestind războiul care se pregătea, așteptînd sfîrșitul inexorabil al Imperiului otoman, Iosif Pușcariu milita de fapt pentru cauza dreaptă a unor popoare din Serbia și Muntenegru ca și a bulgarilor răsculați. O înfrîngere a Imperiului otoman însemna totodată obținerea independenței de stat a României. Iosif Pușcariu își exprima într-o formă adecvată condițiilor în care apăra publicația sa încrederea în lupta de eliberare a poporului român atunci cînd scria că „vor avea și vremurile grele odată un sfîrșit”²⁴.

Cele două numere ale revistei „Cocoșul roșu”, 40 și 48 din 1876, aflate la Biblioteca județeană din Brașov, mai cuprinde anecdote și scurte comen-

²⁰ *Cocoșul roșu*, nr. 40, Anul II, 10/22 oct. 1876 și nr. 48, Anul II, 12/24 decembrie, 1976.

²¹ *Cocoșul roșu*, nr. 40, anul II, 1876, p. 1.

²² *De-ale zilei*, în *Cocoșul roșu*, anul II nr. 48, 12/24 decembrie 1876, p. 2.

²³ *Isprava cu gilceava*, în *Cocoșul roșu*, anul II, nr. 48, 22/24 decembrie 1876, p. 1.

²⁴ *Invitațiunea la prenumerațiune* în *Cocoșul roșu* anul II nr. 40, 10/22 octombrie 1876,

tarii în care satira și umorul reprezintă modalități de manifestare a unor critici aspre la adresa unor probleme politice ale sistemului dualist.

În anul următor, 1877, când războiul izbucnește, Iosif Pușcariu militează prin revista sa „*Cocoșul roșu*” deschis pentru cauza armatei române, în sprijinul luptei drepte pentru independența de stat a României.

Valeriu Bologa consemnează într-un studiu consacrat sprijinului trimis din Transilvania ostașilor români răniți în război că Iosif Pușcariu a publicat în revista sa de la Brașov corespondențe de la Plevna scrise cu satiră și umor la adresa oștirii lui Osman Pașa.

Mai mult decât atât, atunci când se lansează acțiunea patriotică de colectare a ajutoarelor pentru ostașii români răniți în război, Iosif Pușcariu își adaugă și el contribuția pe tărîmul presei, folosind însă modalități specifice profilului în care apărea revista sa: „Colectă pentru soldații români răniți face și *Cocoșul roșu*, însă astfel că va publica numele aceloră despre care știe că pot contribui, însă pînă acuma n-au contribuit. Vom începe cu numărul viitor”²⁵.

Mai apoi, cînd prin măsurile severe ale autorităților regimului dualist, comitetele organizate de românii transilvăneni în sprijinul răniților de pe frontul din Bulgaria sînt interzise Iosif Pușcariu își alătură și el critica protestatară deosebit de virulentă în paginile revistei sale. El publică în *Cocoșul roșu* poezia *La ucazul pentru desființarea comitetelor*, alcătuită din 16 strofe. În această poezie este criticată cu asprime poziția autorităților care sprijinind comitetele de ajutorare a ostașilor otomani, organizate din inițiativa unor exponenți ai politicii naționaliste maghiare, dispun pe de altă parte desființarea comitetelor pentru ajutorarea ostașilor români răniți.

Chiar guvernul maghiar în fruntea căruia se afla contele Tisza uitase faptul că Imperiul otoman transformase după bătălia de la Mohaci (1526) Ungaria în pašalic turcesc²⁶. Redăm în continuare ultimele strofe din poezia lui Iosif Pușcariu în care este exprimată și ideea înfăptuirii unității statale a poporului nostru de care erau legate și năzuințele românilor transilvăneni în legătură cu obținerea independenței de stat a României:

Și acum cînd și Românul
A prins spada, înarmat
Să zdrobească pe păgîmul
Ce de secolii l-a călcat,
Cînd Românii din Carpați
Vrînd să facă pentru frați
Oarecare mici colecte
Au pus și ei comitete.
Spaimă, frică, groază mare
S-a lășit printre hotare,
Că se face-o împărăție
Zisă Daco-Românie.
Un ucaz, ce-a detunat
Ca o bombă a dizolvat
Comitetele române

²⁵ *Cocoșul roșu* 1. VIII. 1877; Valeriu Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, în *Transilvania*, Sibiu, anul 72, iulie-august 1941, nr. 5, p. 390–407.

²⁶ V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1348–1881)*, București, Editura Științifică, 1974, p. 405.

Contra oștilor păgâne.
Unul face tot ce-i place,
Altul ia la boblnace!
Dar mai bine deocamdată
Să lăsăm treaba-ncurcată²⁷.

La sfârșitul anului 1878, revista *Cocoșul roșu* este suspendată și interzisă de către autorități²⁸. Motivele suspendării constau în aceea că redactorul ei n-a putut achita o cauțiune de 2.500 fl. precum și pentru unele articole critice la adresa primului ministru Tisza Kalman²⁹.

De fapt, revista *Cocoșul roșu* provocase îngrijorarea autorităților vremii încă o dată cu manifestarea intenției redactorului ei, Iosif Pușcariu, de a o edita. Autoritățile Brașovului anunțau operativ printr-o corespondență Ministerul de Interne de la Budapesta despre apariția revistei. Acesta ia cunoștință despre eveniment încă de la 16 noiembrie 1874, așadar cu mai mult de o lună de zile înainte de apariția numărului de probă³⁰. Printr-o nouă adresă, Magistratul Brașovului întreabă ministerul dacă redactorul revistei *Cocoșul roșu* nu este obligat să depună garanții. Este clară, așadar, îngrijorarea pentru apariția noii publicații românești.

Prin abordarea unor aspecte majore din viața politică a vremii, prin cultivarea umorului și a satirei, a unei cutezătoare combativități, prin demascarea asupririi și a nedreptăților, prin spiritul militant pentru înaltele idealuri de progres social și libertate națională, revista *Cocoșul roșu* al lui Iosif Pușcariu se bucură de puternice ecouri în epocă. După aproape un sfert de veac de la apariția ei, prima *Enciclopedie românească*, apărută la sfârșitul veacului trecut și începutul veacului nostru, îi rezerva o prezentare elogioasă: „umor sănătos (colaboratori dr. N. Popp, I. Munteanu etc.) și desene reușite (Joie și Emil Pușcariu). i-au asigurat în scurtă vreme o răspindire mare”³².

Iosif Pușcariu își avea așadar și la *Cocoșul roșu* colaboratorii săi după experiența pe care și-o câștigase cu 15 ani în urmă cu revista *Calicul* de la Sibiu. Dr. N. Popp, unul dintre colaboratorii revistei a funcționat ca profesor la Gimnaziul românesc din Brașov, pentru care a elaborat și manuale de istorie și geografie. Este de asemenea autorul unei schițe istorico-monografice a Brașovului³³.

Ținuta grafică a revistei este deosebit de interesantă, aceasta impunându-se și prin ilustrația foii de titlu ca și prin desenele care însoțesc unele texte (caricaturi). Autorii ilustrațiilor, Emil Pușcariu (1859-1928), ajuns mai târziu medic și Joie Pușcariu (1852-1921) care avea să ajungă inginer șef al Căilor ferate române, erau fiii lui Ioan Pușcariu, deci nepoții lui Iosif Pușcariu³⁴.

²⁷ *Cocoșul roșu*, nr. 10, iunie 1877, poezie reproducă de Valeriu L. Bologa în *Transilvania*, Sibiu, nr. 5-6 iulie-august, 1941, p. 398-399.

²⁸ *Familia*, Budapesta, anul XV, nr. 4, 14/26 ianuarie 1879 p. 31.

²⁹ *Bibliografiile cărturarilor din neamul Pușcarilor*, manuscris, Muzeul culturii românești din Scheii Brașovului.

³⁰ Arhiva Națională Maghiară din Budapesta. Microfilm la Arhivele Statului din București, rola 82, cadrele 739-740. (Semnalat de prof. Ștefan Suci, director adjunct la Filiala din Brașov a Arhivelor Statului).

³¹ *Ibidem*. Rola 82, cadrul 741.

³² C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, volumul III, Sibiu, 1904, p. 641.

³³ *Ibidem*, p. 641.

³⁴ *Ibidem*, p. 698.

La începutul anului 1881, Iosif Pușcariu își editează într-o a doua etapă revista *Cocoșul roșu*. Presa din Transilvania salută cu satisfacție evenimentul. Ziarul sibian *Telegraful român* consemna: „*Cocoșul roșu* . . reapare cu începere de la 1 ianuarie 1881. Prenumerățiunea se face la tipografia editorilor Löw Gerula et Comp. Brașov. Redacția este cea veche a domnului Iosif Pușcariu, un nume ce ne garantează umor adevărat și satiră mușcătoare dar urbană³⁶.” La 17 ianuarie 1881 ziarul sibian consemnează apariția primelor două numere din a doua etapă: „au ieșit pînă acum doi numeri, care au convins prin materialul lor bogat, prin satira lor foarte nimerită și mai cu seamă și prin ilustrațiunile excelente că *Cocoșul* satisface tuturor pretențiunilor drepte și merită sprijinirea călduroasă din partea publicului”³⁶.

Trei săptămîni mai tîrziu, ziarul sibian publică integral sumarul numărului 3 din 1881 al revistei *Cocoșul roșu*. Acest sumar care ni s-a păstrat pe această cale este alcătuit din 13 articole. Iată cîteva: Ilustrațiune (Tisza cheamă pe români să-i dea pe gheață), Tresnea (imitațiune după V. Alecsandri) La numărătoarea poporului, Bancnotele cele noi, Mitinguri, Virtus romana rediviva³⁷. La sfîrșitul lunii ianuarie, ziarul *Telegraful român* reproduce chiar în paginile sale un material din numărul 3 al revistei *Cocoșul roșu*. Articolul se intitulează „Dialog între Trochin și Frunză. D-ale alegerilor”. Dialogul este improvizat în intenția satirizării reprezentanților politicii de pasivitate a românilor din Transilvania³⁸.

În primăvara anului 1881, autoritățile regimului dualist dezlănțuie o nouă campanie împotriva revistei *Cocoșul roșu* ceea ce demonstrează în mod concludent puternica influență de care aceasta se bucura, rolul său progresist în lupta politică a românilor transilvăneni. De fapt, o parte dintre capetele de acuzare ale rechizitorului pregătit confirmă din nou atașamentul redactorului de la Brașov în sprijinul independenței de stat a României, poziția sa consecvent combativă împotriva marilor imperii ale vremii sale.

Documentele tribunalului de la Tg. Mureș, care a pronunțat sentința definitivă împotriva lui Iosif Pușcariu, nu s-au păstrat, întreaga arhivă pentru anul 1881, ca și pentru alți ani fiind pierdută³⁹. În schimb dispunem de fotocopiile unor documente aflate în fondul Arhivei Naționale de Stat de la Budapesta, reprezentînd corespondența organelor judiciare cu guvernul. În aceste documente sînt consemnate principalele elemente ale confruntărilor cu autoritățile de represiune pe care le-a avut redactorul Iosif Pușcariu. După deschiderea procesului din Tg. Mureș, în raportul către primul-ministru de la Budapesta se invocau ca delict de presă articolele publicate în numerele 11, 12 și 13 din 1881 ale revistei *Cocoșul roșu*. În aceste articole se criticau poziția guvernului față de naționalități, se afirma poziția românilor în legătură cu alegerile de deputați, se relata despre proclamarea Regatului Româ-

³⁵ *Telegraful Român*, Sibiu, anul XXIX, nr. 1, ianuarie 1881, p. 3.

³⁶ *Telegraful Român*, nr. 7, 17 ianuarie 1881, p. 3.

³⁷ *Telegraful Român*, nr. 9, 22 ianuarie 1881, p. 3.

³⁸ *Telegraful Român*, nr. 12, ianuarie 1881, p. 3.

³⁹ Antal Sandor Pal, *Arhiva Scaunului Mureș, în Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România, și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea maghtară*, volumul I, București, Editura Politică, 1976, p. 51.

nici și despre atentatul de la Petersburg⁴⁰. În publicația sa, Iosif Pușcariu criticase așadar legislația nedreaptă și practicile abuzive ale autorităților în problema naționalităților, relatase despre proclamarea Regatului României și despre atentatul de la Petersburg, inițiat de organizația Narodnaia Volea împotriva țarului Alexandru al II-lea. Scriind despre proclamarea Regatului României, Iosif Pușcariu își exprima satisfacția în legătură cu independența de stat a României pentru că, după cum vom vedea, el va supune unor aspre critici monarhia instaurată de către „monstruoasa coaliție”.

Pentru început, instanța suspendă apariția revistei *Cocoșul roșu* și-l condamnă pe redactorul său la o amendă de 10 forinți⁴¹. Iosif Pușcariu cere apel împotriva sentinței. La rîndul său și procuratura din Tg. Mureș deschide apel împotriva sentinței „prea ușoare”⁴².

Curtea Supremă de apel respinge apelul lui Iosif Pușcariu și judecînd cererea procuraturii majorează amenda la 50 de forinți, sentința — inclusiv suspendarea revistei — rămînd definitivă. Iosif Pușcariu depune la administrația financiară suma prevăzută în sentința de condamnare⁴³.

Într-o informația publicată în *Gazeta Transilvaniei* — înainte de judecarea apelului — se consemnează faptul că Iosif Pușcariu nu depusese cauțiunea de 2625 fl. Din aceeași notă desprindem preocuparea lui Iosif Pușcariu pentru situația abonaților la revista *Cocoșul roșu*. Aceștia urmau să primească în locul publicației suspendate „drept despăgubire un calindariu umoristic al *Cocoșului roșu* sau alte cărți ieșite din tipografia Löw Gerula et Comp”⁴⁴.

Este greu de crezut că Iosif Pușcariu mai întrevădea posibilitatea publicării unui calendar al revistei *Cocoșul roșu* în condițiile suspendării publicației sale. Indicația din nota citată „sau alte cărți ieșite din tipografia Löw Gerula et Comp” „îndreptălesc ipoteza că Iosif Pușcariu se referă la calendarul *Cocoșul roșu* pe anul 1876, singurul apărut și din tirajul căruia se mai păstra desigur o parte.

Calendarul acesta ne ajută să completăm profilul publicației umoristice de la Brașov cu atît mai mult cu cît în paginile sale sînt reproduse multe articole și desene din diferite numere ale revistei *Cocoșul roșu*. Un exemplar din acest calendar se păstrează în fondul de periodice de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România⁴⁵. Calendarul a apărut în format mic, în 25 de pagini.

Din marele număr de materiale publicate merită, credem, a fi reținute mai ales acelea care reprezintă în forme specifice satirei și umorului, un adevărat necrolog al Imperiului otoman, cele care supun unei aspre critici politica naționalistă promovată de regimul dualist față de românii transilvăneni. Vom consemna de asemenea poziția ostilă a lui Iosif Pușcariu față de dinastia regală instaurată la București.

⁴⁰ Arhivele Statului București, microfilm, rola 84, cadrele 302–303 (Arhiva Națională de Stat din Budapesta).

⁴¹ *Ibidem*, rola 84, cadrele 309–310.

⁴² *Ibidem*, rola 84, cadrele 302.

⁴³ *Ibidem*, rola 84, cadrele 312–313.

⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 59, 23 mai/4 iunie 1881, p. 6.

⁴⁵ *Calendarul Cocoșului roșu pe anul 1876*, Brașov, 1876, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, p. — 1 — 2964.

Este bine cunoscut faptul că în veacul trecut calendarele cultivau cel puțin într-o parte a lor, dogmele și practicile religioase. Să ne amintim că primele încercări ale lui Barițiu, din deceniul al șaselea al veacului trecut, de a moderniza ținuta calendarelor pe care le editează la Brașov prin acordarea unor spații preponderente literaturii laice, i-au atras atacuri vehemente și interzicerea publicațiilor sale din partea forurilor bisericești⁴⁵.

În calendarul *Cocoșul roșu* pe anul 1876, Iosif Pușcariu, departe de a se încadra în tradiția religioasă, lansează chiar atacuri puternice la adresa unor dogme și practici religioase, demascînd prejudecățile și legendele din biblie. Din acest punct de vedere el poate fi considerat ca un precursor al ateismului în periodicele noastre.

La capitoul „Epoci remarcabile” se consemnează: „De la facerea lumii tocmai o săptămînă, după calculul bibliei, care zice că o mie de ani sînt înaintea domnului o zi (7383 ani)”⁴⁷. În legătură cu tradițiile indicații religioase se scrie: „Lăsatul de friptură... cînd s-a isprăvit. Lăsatul de brînză... cînd ai dat de burduf... Înălțarea... cînd cînd vom înceta cu pasivitatea. Ajunul... totdeauna”⁴⁸.

La capitoul „Întunecime” (eclipse), se prevede: „Vom avea în 1876, patru: în sinoadele eparhiale de la Sibiu, Arad, Caransebeș, Oradea Mare”⁴⁹.

În paginile *Calendarului*, satira vizează nu numai dogmele și practicile religioase dar și pe propagatorii lor: „Timpul ca urda, în săptămîna brînzei în care se înfundă călugării ca burdușii, ca să le țină pînă or veni ouăle roșii”⁵⁰. Pentru luna iunie se prevede: „Sîmbătă, în 26, luna nouă. Viscol cu ninsoare. Lupii încep a năpîrli și oilor a le cădea lina. Măgarul unui popă va lua reverendi și popa samarul pentru că popa duce greutatea de măgar și măgarul calcă a popă... Mitro-pîrlitul (mitropolitul, nn.) studiază asupra unui plan, cum ar putea preoți, fără să fie de față și să nu i se urască ascultînd o liturghie măsurată cu lanțul”⁵¹.

În calendarul său, elaborat, desigur, spre sfîrșitul anului 1875, dar destinat anului 1876, Iosif Pușcariu vestește, într-o formă specifică revistei sale de satiră și umor, descompunerea Imperiului otoman: „Regenta anului va fi Luna. Mai rău vor păți aceia care pînă acum au fost semi-lunateci. Facultățile magice ale ființei cocoșești vād în planeta dominantă jaluzia. O, șalvari turcești! O, ciubuc și afion! Voi veți fi victimele jaluziei. Luna, ca parte femeiască, nu suferă alta domnitoare—semiluna va apune în noianul Mării Negre unde va fi mistuită de peștii mari, cari prinzînd-o vor lustra mesele popoarelor europene, săturîndu-le cu carnea, icrele și lăptucii ei”⁵². Printr-un alt pronostic, Iosif Pușcariu vestește independența de stat a României, satirizînd totodată monarhia: „În școlile din România liberă și independentă,

⁴⁶ *Steaua Dunării*, 1855, nr. 14, Iași, 22 decembrie, p. 141. M. Kogălniceanu își exprimă dezaprobarea față de interzicerea calendarelor lui Barițiu în rîndurile clerului ortodox din Transilvania.

⁴⁷ *Calendarul Cocoșului roșu pe 1876*, Brașov, 1876, p. 1.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 2.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 5.

⁵¹ *Ibidem*, p. 6.

⁵² *Ibidem*, p. 3.

se vor propune toate obiectele în limba germană, pentru propagarea loialității către tron și nemotemia nemțească⁵³.

Exploatarea și asuprirea socială și națională provocate de regimul dualist sînt demascate în forme care îmbracă deseori expresii deosebit de violente: „Puternicii zilei vor suferi de gîlci și corifeii naționali îi vor tîmădui legîndu-i la gît cu mocuplasme de cînepă răsucită⁵⁴.”

Caracterul puternic militant al publicației lui Iosif Pușcariu *Cocoșul roșu*, talentul cu care a cultivat satira și umorul, abordarea temelor majore ale politicii din actualitatea vremii sale, combativitatea fără precedent pînă atunci în presa românească din Transilvania, sînt trăsături care-l recomandă ca o figură de seamă în publicistica noastră din a doua jumătate a veacului trecut. Prin revista sa, el a contribuit la dezvoltarea conștiinței patriotice revoluționare a intelectualității românești din Transilvania în anii premergători marelui moment istoric al cuceririi independenței de stat a României. Este actul de dreptate istorică pe care el l-a prevăzut și l-a susținut prin revista de la Brașov în paginile căreia a înfruntat cu mult curaj autoritățile vremii, nedreptatea socială și națională, politica de asuprire a popoarelor aflate sub jugul imperiilor, dar dornice de libertate. Iată și argumentele care pledează pentru ideea consemnării în istoria presei noastre a unui capitol aparte lui Iosif Pușcariu și publicațiilor sale. Un asemenea capitol este în măsură să îmbogățească totodată cu elemente inedite și tradițiile de aur ale presei brașovene.

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică jubiliară consacrată împlinirii unui sfert de veac de la înființarea Muzeului județean Brașov. Iunie 1975.

⁵³ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 6.

Numerala de proba.

Foia unioastiea populara cu ilustrații.

Anul I	BRAGIOVI, la școala comunală	1874
Se vede dintr-o parte, într-o altă parte și dintr-o altă parte în viața de zi cu zi.		
<p>Președintele com. școlară: ...</p> <p>Comitetul de redacție: ...</p>		<p>Comitetul de redacție: ...</p> <p>Comitetul de redacție: ...</p>
REGISTRUL DE ABONAMENTE		
<p>Abonament anual: ...</p> <p>Abonament lunar: ...</p>		

CONTINUTUL -- I --

... în ziua de azi, când toată lumea se ocupă de afaceri și de bani, nu mai avem timp să citim cărți și să învățăm. Dar, dacă ne gândim puțin, vom vedea că învățatul este cel mai bun mijloc de a ne îmbunătăți viața și de a deveni oameni buni și utili pentru societate. Prin urmare, să încercăm să citim puțin din timp în timp și să învățăm ceva nou. Astfel, vom putea să ne ridicăm mai sus și să devenim oameni mai buni și mai respectabili în ochii tuturor.

... în ziua de azi, când toată lumea se ocupă de afaceri și de bani, nu mai avem timp să citim cărți și să învățăm. Dar, dacă ne gândim puțin, vom vedea că învățatul este cel mai bun mijloc de a ne îmbunătăți viața și de a deveni oameni buni și utili pentru societate. Prin urmare, să încercăm să citim puțin din timp în timp și să învățăm ceva nou. Astfel, vom putea să ne ridicăm mai sus și să devenim oameni mai buni și mai respectabili în ochii tuturor.

DIE ANFÄNGE DER RUMÄNISCHEN HUMORISTISCHEN PRESSE IN SIEBENBÜRGEN.

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit versucht, einen Abschnitt aus der Geschichte der rumänischen Presse in Siebenbürgen aufzuhellen, und zwar die Anfänge der humoristischen und satirischen Presse. Als erste derartige Veröffentlichung wird die Zeitschrift „Calicul“ (Der Geizhals) angeführt, die der aus Bran (Törzburg) stammende Iosif Pușcariu im Jahre 1860 in Sibiu (Hermannstadt) herausgab. Bisher war diese Zeitschrift in der Bibliographie der rumänischen Periodika nicht bekannt.

In der Folge wird die humoristische Zeitschrift „Cocoșul roșu“ (Der rote Hahn) untersucht, deren Probenummer im Jahre 1874 in Brașov (Kronstadt) erschien. Die Zeitschrift kann als erstes politisches Blatt für Satire und Humor der siebenbürger Rumänen betrachtet werden, das mit einer beispiellosen Entschiedenheit an die Hauptfragen des politischen Zeitgeschehens heranging. Der Redakteur des „Cocoșul roșu“ war der Rechtsanwalt Iosif Pușcariu, der in den Spalten der Zeitschrift einen wertvollen Beitrag zur Unterstützung des Krieges für die staatliche Unabhängigkeit Rumäniens leistete.

Im Zusammenhang mit der Zeitschrift „Cocoșul roșu“ und der publizistischen Tätigkeit von Iosif Pușcariu wird auch der erste in rumänischer Sprache in Siebenbürgen erschienene satirisch-humoristische Kalender beschrieben, der „Calendarul Cocoșului roșu“ für das Jahr 1876.

Als Quellen für diese Arbeit wurden die wenigen erhalten gebliebenen Nummern des „Cocoșul roșu“ benützt, die Erinnerungen („Amintiri“) von Iosif Pușcariu, verschiedene Notizen aus anderen zeitgenössischen Publikationen, sowie einige Dokumente aus dem ungarischen Landesarchiv in Budapest.